

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ТА ПРИКЛАДНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 378.141.2:316.614

БУНЯК Надія Андрониківна

*доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології
у виробничій сфері Тернопільського національного технічного
університету імені Івана Пулюя*

АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті представлено результати анонімного опитування студентів Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя з метою порівняльного аналізу проблем адаптації до навчання у вищому навчальному закладі студентів, що здобувають різні спеціальності. Обґрунтовано значення процесу адаптації для якості освіти та визначено необхідність організації управління ним.

Ключові слова: *адаптація, особистість, навчання, навчально-пізнавальна діяльність, труднощі адаптації.*

Постановка проблеми. В умовах соціальних змін, пов'язаних з розвитком науки та техніки, а також інформаційним перевантаженням, специфікою інтерактивного спілкування збільшується число нових та незвичних за характером впливу факторів ризику, що зумовлюють на нервово-психічне та соматичне здоров'я та зменшують адаптаційні резерви особистості. Це, в першу чергу, стосується студентів молодших курсів, які знаходяться в несприятливих соціально-психологічних умовах переходу від шкільної до вузівської системи навчання.

Несприятливе поєднання комплексу негативних зовнішніх чинників та певних психологічних і фізіологічних вікових особливостей студентів перших-других курсів негативно впливає на адаптацію до вищого навчального закладу та може спричинити небажані зміни в їхній діяльності (втрату внутрішньої організо-

ваності психічних процесів, зміщення або втрату мети, зниження активності та рівня працездатності, зрив функціонування психіки).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою адаптації студентів до навчання цікавляться психологи і медики, філософи і соціологи, біологи і педагоги. Через наявність протиріч в багатьох аспектах вивчення проблеми, починаючи із визначення поняття, виділення стадій, чинників, механізмів, продовжуючи виробленням ефективних стратегій, методів, засобів і прийомів для успішної адаптації, необхідність дослідження її невпинно зростає.

Аналізуючи сучасний стан проблеми, можна виділити декілька напрямів, за якими здійснювалися дослідження адаптації студентів до умов вищого навчального закладу. Серед них: вивчення труднощів початкового етапу навчання і чинників, що впливають на адаптивний процес (А.І. Рувинський, А.Д. Андрєєва, Ю.А. Кустов, Л.Н. Гаценко, Л.А. Ефімова, О.М. Леонтєв, Р.Л. Шевченко, С.А. Гапонова); узагальнення передового досвіду роботи колективів з проблеми адаптації до нових умов навчальної діяльності (Т.Р. Шишигіна, Л.Г. Вяткін, В.І. Слободчиков, Н.А. Ісаєва, В.В. Арнаутов, Л.С. Космогорова, Т.А. Леонтєва, Ж.П. Філіпова та ін.) [2]. З особливим інтересом ознайомилися із дослідженнями українського науковця В.П. Казміренко, зокрема, програмою дослідження психолого-соціальних чинників адаптації молоді до навчання у ВНЗ та майбутньої професії [4].

Психологічна адаптація в психології особистості визначається як пристосування особистості до існування в соціумі відповідно до його норм і вимог. Зокрема, автори відзначають адаптацію як процес пристосування особистості до нових для неї умов; як наслідок процесу пристосування; і нарешті, як механізм, що забезпечує процеси соціалізації [1].

Дослідники процесу адаптації до нових умов навчання виділяють такі найсуттєвіші аспекти: психофізіологічний, соціально-психологічний та педагогічний [3].

У різних царинах психології існують різні погляди на дану

проблему, де акцент робиться на окремі домінуючі компоненти даного феномену. Ще більша проблема спостерігається у вивченні питання організації управління цим процесом в цілому, адже для цього потрібно згрупувати всі компоненти адаптаційного процесу. Це питання вимагає досконалого практичного і теоретичного дослідження.

Формулювання ідей статті:

а) провести теоретико-методологічний аналіз проблеми адаптації студентів до умов вищого навчального закладу;

б) підібрати вибірку, яка б відповідала умовам та меті дослідження;

в) визначити основні причини дезадаптації до умов вищого навчального закладу;

г) обрати методи психологічного аналізу процесу адаптації;

д) провести дослідження з виявлення особливостей прояву процесу адаптації студентів вищого навчального закладу;

е) провести порівняльний аналіз проблем адаптації до навчання у вищому навчальному закладі студентів, що здобувають різні спеціальності;

є) сформулювати висновки.

Метою статті є порівняльний аналіз проблем адаптації до навчання у вищому навчальному закладі студентів, що здобувають різні спеціальності.

Виклад основного матеріалу. В результаті проведеного теоретико-методологічного аналізу проблеми нашого дослідження ми опиралися на таке формулювання процесу адаптації: адаптація студентів до навчання у вищому навчальному закладі – це інтенсивний, динамічний, багатосторонній і комплексний процес життєдіяльності, в ході якого індивід на основі відповідних і пристосувальних реакцій виробляє стійкі навички задоволення тих вимог, які ставляться до нього в ході навчання і виховання у вищій школі.

До змісту процесу адаптації до навчання у ВНЗ нами були віднесені такі складові: соціально-психологічна, психологічна (особистісна) і діяльнісна (дидактична, навчальна).

Для виконання задач практичного дослідження ми умовно розподілили весь комплекс факторів, які впливають на студента, на внутрішні (психофізіологічні і психологічні особливості студента) і зовнішні (соціально-побутові, психогенні).

У досліджуваному вищому навчальному закладі причинами дезадаптації до умов визначено наступні:

1) *об'єктивні (зовнішні)*: організація навчального процесу; специфіка навчання; перевищення інформаційного навантаження, невідповідність якості та кількості інформації психофізіологічним і особистісним можливостям першокурсників; новий студентський колектив; нові умови життя; стиль викладання; академічна успішність; труднощі здачі заліково-екзаменаційної сесії; низька поінформованість про специфіку навчання; взаємини з викладачами; індивідуальний педагогічний стиль викладача, його особистісні, дидактичні й організаційно-комунікативні якості; невдачі при відповідях як на заняттях, так і на іспитах; відсутність засобів (комп'ютера, доступ до мережі Internet, літератури, житлово-побутових умов); матеріальне становище студентів; сімейне становище; міжособистісні конфлікти тощо;

2) *суб'єктивні (особистісні)*: неправильний вибір професії; відсутність пізнавальної мотивації до навчання; студентська позиція в навчанні; не підготовленість до занять, невиконання завдань; не виправдані очікування; низький рівень IQ та рівень базової підготовки; відсутність спеціальних знань, вмінь та здібностей; тип темпераменту; негативні особистісні якості: невпевненість, невідповідальність, тривожність, низька самооцінка, низький рівень домагань, низька стресостійкість, астенічні емоції, акцентуації характеру, нейротизм, ригідність (негнучкість мислення) тощо.

Для проведення дослідження була створена анонімна анкета, яка включала 29 запитань (запитання щодо особливостей викладання навчальних предметів було специфічним для кожної окремо взятої спеціальності).

У дослідженні взяло участь 1073 студенти I-II навчальних курсів 8 факультетів університету: 122 студенти факультету комп'ютерних технологій (ФКТ), 105 студентів електро-

механічного факультету (ЕМФ), 226 студентів механіко-технологічного факультету (МТФ), 166 студентів факультету комп'ютерно-інформаційних систем і програмної інженерії (ФІС), 94 студенти факультету контрольно-вимірювальних та радіокомп'ютерних систем (ФРК), 121 студент факультету управління та бізнесу у виробництві (ФБВ), 126 студентів факультету економіки і підприємницької діяльності (ФПД), 122 студенти факультету переробних і харчових виробництв (ФХВ).

Анкетування проводилося кураторами і наставниками навчальних груп на початку весняного семестру (26 лютого-5 березня 2011 року).

Для кількісної обробки результатів нам було представлено електронні документи з результатами анкетування.

Основними взаємопов'язаними проблемами, з якими зустрічаються студенти ТНТУ в процесі адаптації до умов ВНЗ виділені наступні: дидактичні (навчальні), соціально-психологічні, особистісного характеру.

Специфіка нових навчальних умов кардинально змінює спосіб життєдіяльності студентської молоді, супроводжується виникненням проблем та вимагає адаптаційних ресурсів.

Для 35% студентів (373 особи) найскладнішим на початковому етапі навчання було звикнення до його специфіки, для 21% (230 осіб) – пристосування до стилю викладання, для 17% (178 осіб) – пристосування до нових умов життя. 15% респондентів (158 осіб) відзначило декілька проблем (звикнути до специфіки навчання, пристосуватися до стилю викладання, при звичаїтися до нових умов життя, ввійти в новий колектив), для 8% (88) – ввійти в новий колектив.

Щодо успішності студенти відзначають, що навчаються: на «добре» і «відмінно» – 37% (383), іноді буває «задовільно» – 27% (291), в основному, на «задовільно» – 16% (176), декілька варіантів (по-різному) – 6% (67), в основному, на «відмінно» – 6% (67), часто мають заборгованість – 5% (53).

Отже, 70% досліджуваних, які мають оптимальний рівень навчальних успіхів. Такі навчальні показники можуть залежати від базової шкільної підготовки та навчального закладу, в якому

здобували середню освіту. (Середню освіту здобували: 38% студентів – в обласному центрі; 33 % – в сільській місцевості; 19 % – в районному центрі. Навчальний заклад, який закінчили студенти: 72% (783) студенти – ЗОШ; 6% (65) – гімназію; 8% (81) – ліцей; 3% (30) – ПТУ; 2% (21) – коледж.)

Під час здачі першої заліково-екзаменаційної сесії зустрічалися з проблемами (40%): у 28% (305) виникали труднощі здачі окремих дисциплін, а для 12% (127) – цей процес проходив надзвичайно складно. Слід відмітити, що 54% (584) опитаних не відзначають особливих труднощів. Найбільші труднощі (на які вказали більше 50% опитаних студентів різних спеціальностей) виникають під час вивчення таких дисциплін: вступ до спеціальності, безпека життєдіяльності, хімічні дисципліни (хімія, аналітична, органічна, неорганічна, фізична та колоїдна хімія), фізико-математичні дисципліни (фізика, загальна фізика, математика, вища математика, математична статистика, статистика, нарисна геометрія, теоретична механіка, теоретичні основи теплотехніки), інформаційні комп'ютерні технології (інформатика, комп'ютерна техніка і програмування, інженерно-комп'ютерна графіка), біологічні дисципліни (анатомія та еволюція нервової системи людини, екологія, основи агрономії, основи біології та генетики людини), філософські дисципліни (філософія, етика, естетика, логіка, релігієзнавство), суспільно-політичні та економічні дисципліни (економічна теорія, історія України, культурологія, міжнародна та регіональна економіка, основи демографії, основи економічної теорії, українська мова, українська та зарубіжна культура), інженерно-технологічні дисципліни (інженерна геодезія та графіка, історія інженерної діяльності, опір матеріалів, основи конструювання, с/г машини та знаряддя для рослинництва, технології промисловості, теорія технічних систем, теорія механізмів і машин, технологія конструкційних матеріалів і матеріалознавство, трактори і автомобілі-основи конструкцій, фізичні основи обробки матеріалів, фізикохімічні та металургійні основи виробництва металів), психолого-педагогічні дисципліни (історія психології, практикум із

загальної психології, психологія малих груп, психологія та педагогіка), іноземна мова, фізична культура та фізичне виховання.

Повторюваність проблем з вивчення навчальних предметів можна, на нашу думку, пояснити індивідуальним педагогічним стилем викладача, особистісними, дидактичними й організаційно – комунікативними якостями його.

Зіставляючи успіхи в навчанні і наявність проблем під час складання заліково-екзаменаційної сесії, прослідковуємо деяке розходження (70% студентів добре навчаються, а проблеми складання сесії – не у решти (30%), а у 40% студентів). Про об'єктивність і справедливість оцінювання викладачами знань і підготовки зазначило 43 % (461) опитаних, 49 % (530) – відповіли «частково», 4 % (31) – «ні».

На результат успішності в навчанні впливає підготовка, зокрема її тривалість та відповідальність. Результативність у навчанні залежить від часу підготовки до занять: 40% (418) досліджуваних витрачають – 2-3 години; 35% (377) – менше 2-х годин; 11% (123) – 4-5 годин; 5% (59) – не готуються взагалі. Цікавим є той факт, що 62% (667) проанкетованих навчається, не байдикуючи, але без особливих зусиль, лише 19% (203) – навчається з повною віддачею сил і здібностей, 15% (156) – зовсім не старастся.

Слід зазначити, що деякі проблеми з вивчення навчальних предметів можуть бути пов'язані з відсутністю необхідних здібностей, нахилів, мотивації до здобуття даної професійної освіти. Так, 38 % (400) досліджуваних мають комунікативні здібності, 25% (260) – декілька здібностей (технічні, комунікативні, математичні, художні, лідерські), 11% (117) – технічні, 10% (111) – математичні, 5% (58) – художні, 6 % (65) – спортивні, 1 % (12) – лідерські.

Щодо перешкод прояву і розвитку своїх потенційних можливостей і здібностей, то виявлені наступні дані – 37% (405) осіб відзначають відсутність бажання, 20% (215) – відсутність певних засобів (комп'ютера, доступ до мережі Інтернет, літератури, побутових умов), 11% (114) – невизнання оточуючими. На

нашу думку, слід врахувати місце проживання, адже 48% (510) студентів проживає вдома з батьками, 28% (299) – у гуртожитку, 15% (157) – «на квартирі», 4% (46) – у родичів. Причиною того, що досліджувані особистості відзначають відсутність бажання розвитку здібностей та творчого потенціалу, є рефлексія, інтернальність, критичне ставлення до себе.

Щодо успішності навчання та виникнення труднощів під час нього, відсутності бажання розвивати свої здібності є відповіді, в яких відстежуємо мотиваційний аспект, а саме – 56% (609) обумовило вступ у ВНЗ прагненням здобути вищу освіту, 9% (93) – можливістю отримати диплом про вищу освіту; 15% (169) – відзначило декілька причин (прагнення здобути вищу освіту; рекомендація батьків і близьких; продовження справи батьків; нижча вартість оплати за навчання; випадковість; прагнення уникнути служби в армії); 8% (86) – рекомендацією батьків і близьких; 4% (41) обстежених – пояснює вибір вищого навчального закладу виключно випадковістю.

Професійне самовизначення є частиною суб'єктивного самовизначення і саме воно впливає на подальшу суб'єктивну самореалізацію. Щодо цього питання, то 14 % (151) студентів відзначили, що вступили у ВНЗ через державну форму навчання, 14% (151) – через престижність спеціальності, 4% (43) досліджуваних зазначили вибір – високооплачуваність праці, що вказує на зовнішню мотивацію навчання, яка не є такою продуктивною як пізнавальна (внутрішня). Остання пов'язана з наявністю інтересу і нахилу до опанування професією. Натомість осіб, які володіють внутрішньою мотивацією, налічено – 49% (188) – покликання і нахили і 31% (337) – бажання здобути знання, стати висококваліфікованим спеціалістом).

Показник внутрішньої мотивації корелює з відповідями на запитання «Чим Ви керуєтеся, відвідуючи аудиторні заняття?» – 32% (342) опитаних відповіли – прагненням отримати ґрунтовні знання, 23% (243) – зазначили, що навчатися – це обов'язок студента, 20% (218) – надали декілька варіантів відповідей, 13% (137) – бажанням отримати екзаменаційну оцінку за результатами модульних контролів, 6% (66) – небажанням відпрацю-

увати заняття. Співпадає також те, що 60% (596) студентів навчаються на державній формі навчання, а 14% (151) – вступили у ВНЗ через державну форму навчання, тоді решта – 46% студентів керувалися внутрішніми мотивами.

Найважливішим завданням студента є засвоєння знань, вмінь та навичок професійної діяльності та їх демонстрація, починаючи з репродуктивного рівня (відтворення) і до творчого пошуку. «Руйнівним» фактором при відповідях, доповідях, виступах на семінарських заняттях, контрольних заходах є тривожність, страх, позамежове хвилювання тощо.

Щодо емоційного стану на заняттях: 48% (512) студентів, вивчивши, не хвилюються, 30% (324), переживаючи, забувають вивчене; 8% (85) надмірно хвилюються. Отже, 38% досліджуваних перебувають у дистресовому стані, що є причиною хвилювання, невпевненості, блокування мислинневого процесу, забування, ускладненого протікання пізнавальних процесів, низьких навчальних результатів.

Щодо фізіологічних властивостей особистості, яка здебільшого визначає поведінку, зокрема в навчанні, то отримано такі дані: 31% (314) осіб – жваві, врівноважені (сангвініки), 31% (317) – неспішні, врівноважені (флегматики); 23% (236) – поспішні, запальні (холерики); у 15% (156) повільність змінюється активністю, вони є вразливими (меланхоліки), 8% (88) студентів намагається не виділятися.

Отже, 23% (236) студентів поспішні, нерівноважені, мають коротку орієнтувальну фазу діяльності, тому часто вдаються до помилок, перебільшують свої можливості, зустрічаються з феноменом «емоційного вигорання». Ймовірно, 46% (473) студентів особливо стомлюються в процесі навчання, тому подальше навантаження вичерпує їхні ресурси, негативно впливає на їх працездатність і продуктивність. Ця гіпотеза підтверджується відповідями студентів на наступне запитання «Що Ви робите після навчання?»: 49% (525) студентів відповіло – мушу відпочити; 12% (129) – декілька варіантів; 16% (175) – відвідую спортивні секції, 8% (88) – працюю в бібліотеці, в мережі Internet.

Основним координатором навчальної діяльності є педагог як суб'єкт взаємодії, тому важливим її аспектом є відносини в системі «студент-викладач». Характер взаємостосунків з викладачами – для 74% (799) студентів чисто формальні контакти в рамках навчального процесу, 13% (137) – партнерські, 5% (49) – нестерпні, а 25% (264) намагаються пристосуватися до вимог кожного викладача.

Про належну організацію навчально-виховного процесу свідчить те, що більшість студентів знайомі з куратором, деканом факультету і головою студентського самоврядування (97%, 95%, 62%, відповідно). Проте, джерелами інформування про його специфіку є: 40 % (434) – куратор групи; 21% (223) студентів відзначили, що це студенти інших навчальних груп; 14% – цікавляться самостійно; 5% (52) – деканат факультету. Такий розподіл може свідчити про незавжди вчасну, повну і достовірну інформацію щодо організації навчального простору.

На соціально-психологічному рівні адаптації важливий мікроклімат у групі. 43% (466) опитаних відзначають, що колектив навчальної групи є згуртований, 47% – ділиться на мікрогрупи. Такі дані вказують на сприятливий соціально-психологічний клімат у колективі. Проте, 5% (55) студентів зазначає роз'єднаність навчальної групи.

Відповіді на запитання «Від чого залежить престиж, авторитет студента у Вашій учбовій групі?»: 31% (399) проанкетованих відповіли – від його високої культури, моральних якостей (принциповість, готовність прийти на допомогу та інше); 19% (209) зазначили декілька можливих відповідей; 18 % (190) – від його успіхів у навчанні, ерудиції; 15% (164) – від його оригінальності, несхожості на інших; 7% (73) – від наявності у нього широкого кола знайомств, потрібних зв'язків; лише 4% (38) – від його матеріального становища, фінансових можливостей, проведення часу, наявності коштовних, престижних речей, особливого стилю, що свідчить про високий культурний рівень, наявність гуманних цінностей, перспективність розвитку особистісного, духовного потенціалу.

Шляхами прояву студентів у навчально-виховному процесі є: у 26% (285) – відповідальне ставлення до відвідування занять, у 25% (268) – декілька варіантів, у 25% (264) – намагання пристосуватися до вимог кожного викладача, у 8% (82) – намагання не виділятися; у 8% (88) – ретельна підготовка до занять, 3% (29) – участь у громадському житті (досягнення в наукових, спортивних, мистецьких видах діяльності).

Слід звернути увагу на те, що 57% (607) осіб не беруть участі у дозвільному житті університету, задіяні лише 21% (229), 16% (175) – поки ні, але мають намір.

У відповідь на запитання про склад сім'ї отримано такі результати: повна сім'я – у 88% (889) студентів; напівсироти – 9% (93), 1% (7) – круглі сироти.

За результатами анкетування ми виділили і згрупували перелік труднощів через собливості навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі.

З'ясовано, що найвищі показники у: 26 % студентів факультету ФІС стосовно вступу на спеціальність за покликанням та нахилами; 41% студентів ФПД має бажання здобути знання, стати висококваліфікованою спеціалісткою; 51% студентів ЕМФ вказують на труднощі звикання до специфіки навчання; 11% студентів ФКТ ретельно готуються до занять; 50% студентів ЕМФ має труднощі здачі заліково-екзаменаційної сесії; 30% студентів ФХВ навчаються на «задовільно» і мають заборгованість; 56% студентів МТФ відзначають згуртованість навчальної групи; 47% студентів ФРК відзначили відсутність бажання розвивати здібності та навчатися.

Слід зазначити, що простежується кореляція між окремими показниками. Наприклад, по факультету ФХВ простежуються зв'язки між такими показниками: труднощі здачі заліково-екзаменаційної сесії (у 40%), відсутність бажання розвивати здібності та навчатися (у 41%), труднощі звикання до специфіки навчання (у 36%); навчаються на «задовільно» і мають заборгованість (35%).

Аналізуючи результати анкетування, варто зазначити, що схожа тенденція проблем спостерігається на всіх факультетах та по університету в цілому.

Висновки з даного дослідження. Провівши дослідження, ми дійшли висновку, що, незважаючи на величезну кількість наукових праць з проблеми адаптації студентів до навчання у вищих навчальних закладах, вона розроблена недостатньо. У різних царинах психології існують різні погляди на дану проблему, де акцент робиться на окремі домінуючі компоненти даного феномену. Ще більша проблема спостерігається у вивченні питання організації управління цим процесом в цілому, адже для цього потрібно згрупувати всі компоненти адаптаційного процесу. Це питання вимагає досконалого практичного і теоретичного дослідження, що є метою нашої подальшої роботи в цьому напрямку.

Список використаних джерел

1. Багачкина Н.А. Учет индивидуальных стилей обучения студентов как основа успешной адаптации при организации учебной деятельности / Н.А. Багачкина // Вопросы биологии, экологии и методики обучения: Сборник научных статей. Вып.3. – Саратов: Изд-ство Саратов. педин-та, 2000. – С.108-110.
2. Балл Г.А. Понятие адаптации и ее значение для психологии личности / Г.А. Балл // Вопросы психологии. – 1989. – №1. – С.92-100.
3. Гапонова С.А. Особенности адаптации студентов вузов в процессе обучения / С.А. Гапонова // Психологический журнал. – 1994. – №3. – С.9-12.
4. Казміренко В.П. Програма дослідження психолого-соціальних чинників адаптації молодшої людини до навчання у ВНЗ та майбутньої професії / В.П. Казміренко // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №6. – С.76-78.

Н.А. Буняк

АДАПТАЦИЯ СТУДЕНТОВ К ОБУЧЕНИЮ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В статье представлены результаты анонимного опроса студентов Тернопольского национального технического университета имени Ивана Пулюя с целью сравнительного анализа проблем адаптации

ци к обучению в высшем учебном заведении студентов различных специальностей. Указано значение процесса адаптации для качества образования и определена необходимость организации управления ним.

Ключевые слова: адаптация, личность, учеба, учебно-познавательная деятельность, трудности адаптации.

Bunjak N.A.

ADAPTATION OF STUDENTS TO STUDY IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article presents the results of an anonymous survey of students of Ternopil National University to benchmarking problems adapting to learning in higher education schools students acquire different specialties. The meaning of the adaptation process to the quality of education and identified the need for organization management.

The problem of adaptation to training students interested psychologists and physicians, philosophers and sociologists, biologists and educators. Because of the contradictions in many aspects of the problem, starting with the definition, selection stages, factors, mechanisms, continuing to develop effective strategies, methods, tools and techniques for successful adaptation, the need to study its constantly growing.

Despite the huge number of scientific papers on the problem of adaptation of students to study in higher education institutions, it has developed enough. In various fields of psychology there are different views on this issue, where the emphasis is on the individual components of the dominant phenomenon.

Another big problem is observed in the study of the organization of this process, as a whole, because it needs to group all the components of the adaptation process.

This question requires the perfect practical and theoretical research is to further develop our work in this direction.

Key words: adaptation, personality, learning, and cognitive activities, difficulty adapting.

Надійшла до редакції 28.01. 2013 р.